

Nr 116

Ampt Epe

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

1135-310

B - J - A.

Ampt Epe

Nr 116 – oktober 1996

REDAKTIE: Th. te Riele-ter Laak, Dorpsstraat 12, 8171 BP Vaassen,
telefoon 0578-571304

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'

'AMPT EPE' HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

De vereniging stelt zich onder meer tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe

Lidmaatschap f 22,50 per jaar

Bestuur:

- Voorzitter: W. Terwel
Apeldoornseweg 41 – 8172 EH Vaassen
Telefoon 0578-571455
- Sekretaresse: Th. te Riele-ter Laak
Dorpsstraat 12 – 8171 BP Vaassen
Telefoon 0578-571304
- Penningmeester: W. van Putten
Hoofdstraat 80 – 8162 AL Epe
Telefoon 0578-613579
- Leden: M. Endendijk
J. C. Kreffer

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester 'Ampt Epe'
I.S.S.N. nr 0166-2023

Koning Willem I op Het Loo

Koning Willem I verbleef om het jaar op het paleis Het Loo, en hoe vreemd het ook mag klinken, dit had gevolgen voor de inwoners van Epe en Vaassen. Wij zullen eens met Vaassen beginnen:

De R.K. parochie van Vaassen kerkte op de Oosterhof in een zogenaamde „schuurkerk”, die aan het huis „De Oosterhof” was gebouwd. Dit huis deed dienst als pastorie. Alles was eigendom van F. C. Th. d'Isendoorn à Blois van de Cannenburg, die één en ander belangeloos voor de R.K. gemeenschap beschikbaar stelde.

Alle Rooms-Katholieken uit Vaassen, Epe en Het Loo waren voor het uitoefenen van de R.K. eredienst op deze schuurkerk aangewezen.

Het bouwwerk was echter veel te klein om deze kerkgangers onder te brengen. Pastoor Maas deed dan ook alle moeite om een groter kerkgebouw te realiseren. Na een aantal jaren vergeefse pogingen probeerde hij het begin 1827 opnieuw door het zenden van een request aan de districtscommissaris. Genoemde functionaris zond dit request op 25 mei voor nadere informatie aan de Eper burgemeester.

De burgemeester stuurt het request op 16 juni retour voorzien van zijn commentaar. Hij schrijft:

„het verzoek om eene toelage tot het daarstellen van een nieuw kerkgebouw voor dezelve Gemeente allezints billijk is en op noodzakelijkheid gegrond is, aangezien het thans gebruikt wordende lokaal niet het eigendom der Gemeente maar van een particulier is en daar en boven door deszelfs al te kleine omvang geheel ongeschikt is en ten eene male buiten staat om de Gemeente te bevatten te meer nog daar om het andere jaar, wanneer Z.M. zich op 't Loo bevind eene menigte van hofbeambten en Staatsdames ter uitoefening van hunnen openbaren Godsdienst onder deze kerk behoren en dezelve bezoeken, weshalve ik door deze de vrijheid neem om deze behoefte in zonderheid Ued. aandacht te bepalen, daar het niet nodig zal wezen Ued. te doen opmerken het ongeschikt is in een gebouw ter uitoefening van de openbare godsdienst zoodanig opeen gepakt te staan, want zitten is geen mogelijkheid toe, dat er somwijlen menschen moeten uitgedragen worden en van de benauwdheid niet uit te houden is. Om nu niet te spreken van eene menigte van menschen welke anderhalf uur en verder moeten te voet gaan om Godsdienst te houden en doordien zulk eene wandeling natuurlijk het lichaam uitwasemende is en de zodanige vaak buiten de deur moeten blijven staan uithoofde dat het gebouw hen niet kan bevatten dan zal het geen verwondering baren dat menigeen daar zijne gezondheid verloren heeft...”

Het request met toelichting is voor de R.K. gemeenschap van Vaassen en omstreken niet zonder resultaat gebleven.

Bij koninklijk besluit van 27 november 1827 bepaald Willem I „hebben goed gevonden en verstaan: Aan de bovengemelde Gemeente zonder eenig gevolg voor anderen, tot voorschreven einde een onderstand ten bedrage van acht duizend gulden f 8000,- te vergunnen...”

De economie van Epe profiteerde ook van het verblijf van de koning op Het Loo.

Bij de invoering van het kadaster werden van bepaalde gebouwen en percelen grondschattingen gemaakt van de belastbare opbrengst. Deze schattingen dienden dan als grondslag voor de vaststelling van de belastbare opbrengst van de overige gebouwen en landerijen.

Op deze op 8 november 1829 opgemaakte lijst komt ook voor de Eper bierbrouwerij „Het Anker” van Aart Brouwer.

Uit de omschrijving van het bedrijf blijkt de capaciteit van de brouwerij namelijk een ketel van 34 vaten en een werkkuip groot 18 vaten en 80 kannen. Het debiet is om het jaar sterker, doordien uit deze brouwerij het bier ook naar het paleis „Het Loo” geleverd wordt, alwaar gedurende het verblijf van Z.M. de Koning een aanmerkelijk debiet plaats vind. Vandaar dat hetzelfde kan verschillen van 700 à 1.100 vaten beslag.

Het verblijf van de Koning op Het Loo was dus voor de Eper bierbrouwer bepaald geen „ver van mijn bed show”.

W. Terwel.

Uitnodiging

voor de Ledenvergadering van de Historische Vereniging Ampt Epe op donderdag 24 oktober 1996 in de Brinkzaal van de Eper Gemeentewoning, Stationsstraat 25 in Epe. Aanvang: 19.30 uur.

AGENDA

1. Opening
2. Notulen van 2-11-1995.
3. Ingekomen stukken / Mededelingen.
4. Jaarverslag secretaris
5. Jaarverslag penningmeester.
Verslag kascommissie.
Benoeming nieuw kascommissielid.
6. Bestuursverkiezing.
Aftredend en herkiesbaar de heren W. van Putten en J. Kreffer.
Tegenkandidaten kunnen tot één uur voor de aanvang van de vergadering aangemeld worden.
7. Rondvraag.

PAUZE

Na het officiële gedeelte, om ongeveer 20.00 uur, zal de heer K. Boeder uit Ede een lezing houden:

Historische boerderijen in Gelderland tot 1930.

Wij hopen vele leden te mogen begroeten. Niet-leden zijn natuurlijk van harte welkom. Wij vragen van hen een rijksdaalder entree.

Noteer alvast in uw agenda: donderdag 24 oktober.

Met vriendelijke groet,

Th. A. M. te Riele-ter Laak, secretaris.

Voor u gelezen...

Heerde Historisch, nummer 79, juni 1996.

Bevat onder andere:

- De curieuze verwickelingen rondom een „ondergestoken kind” in „het Tweede jaar der Bataafsche Vrijheid” (1796) in Heerde. Deel 2. Door mevrouw G. E. Brederode en J. A. de Wit. Het vervolg uit het vorige nummer.

De Mothoek, jaargang 12, nummer 9, mei 1996, Heemkundige Vereniging Nuwenspete.

Bevat onder andere:

- Terug in de tijd - 1840. Een beschrijving van een Elspeets binnenhuis door O. G. Heldring en Haasloop Werner uit hun „Wandelingen over de Veluwe”.

De Mothoek, jaargang 12, nummer 10, juni 1996, Heemkundige Vereniging Nuwenspete.

Bevat onder andere:

- Terug in de tijd - 1841/1842. Statistieken uit die tijd over de heidevelden, hoogten, moerassen en verbouwde gewassen.
- „Bruynzeel, een vergeten kunstenaar” door J. Bonhof. Een zoektocht naar een onbekende schilder die zich uitgaf voor mediamiek schilder en aan de schrijver voorspellingen deed, waar de schrijver in deze tijd veel aan terug moet denken.

Alledaagse Dingen, nummer 2, juni 1996.

Bevat onder andere:

- „Wij gaan weer dood” door Wim Coppers. Verslag van een studiedag over het levenseinde. Nadat de dood een groot deel van deze eeuw niet genoemd werd en buiten beeld kwam te staan, is er nu een kentering waarin er gelegenheid is voor individuele rouwrituelen.

Gelders Erfgoed, 1996-3.

Bevat onder andere:

- „Landgoederen en natuurbehoud” door Koos Dansen met medewerking van drs. Ton Roozen, respektievelijk hoofd voorlichting en promotie en hoofd beheersplannen en onderzoek van Het Gelders Landschap. In de loop der jaren is in onze provincie door bebouwing, ruilverkaveling en andere ingrepen van de mens de „natuur” verdwenen. Landgoedeigenaren en natuurorganisaties werken nu heel gericht aan cultuur-historisch beheer en in samenhang daarmee ook aan natuurbeheer. Daardoor zijn aan veel dieren die dreigen te verdwijnen weer een plek gegeven in bijzondere parkaanleg bij kastelen en buitenplaatsen. Het oude cultuurleven wordt weer nieuw leven ingeblazen. Nog maar 5% van de oppervlakte van Nederland is natuur. Volgens planning moet dat de komende decennia 10% worden.

- „Landgoederen en Beken op de Veluwe” door Yolt IJzerman. De nauwe verbondenheid van landgoederen en wateren in het droge gebied van de Veluwe is heel bijzonder. De plaats van deze kastelen is goed gekozen: langs de randen van de Veluwe. Het water diende de economie: watermolens die verpacht werden en waar de boeren verplicht waren hun koren te laten malen, vermaak: vijvers, watervallen, cascades en fonteinen.
- „Mammoetbomen in Gelderland” door Tom Klinkspoor.
- „Kleine monumenten op landgoederen” door Just Berrnga.
- „Het herstel van de Bedriegertjes van Rosendael” door J. C. Bierens de Haan.

Uth het Oulde-Bruck, jaargang 16, nummer 3, uitg. van de Oudheidkundige Vereniging „De Broeklanden”.

Bevat onder andere:

- „P. H. C. Heitinga als burgemeester van Oldebroek tussen 1882 en 1891”.
- „Gemeente Oldebroek bij 't Kamp. Een omvangrijke Veluwe-gemeente in 1936” door H. van de Zedde. Met het kamp werd bedoeld het schietkamp: Het Kamp van Oldebroek. De schrijver geeft een impressie van het dorp rond 1936.

D. te Riele.

Na verloop van tijd verhuizen deze tijdschriften naar het gemeente-archief en kunnen daar ingezien worden.

ONS LIDMAATSCHAP
 KOST SLECHTS f 22,50 PER JAAR.
 VAN DE OPBRENGST KUNNEN WIJ U GEEN
 REIS NAAR DE CARAÏBISCHE
 ZEE AANBIEDEN, MAAR
 ZONDER DAT AANBOD WILT
 U MISSCHIEN OOK WEL
 PROBEREN EEN NIEUW LID
 TE WINNEN.

Een briefkaart of telefoontje naar:
 mevrouw Th. te Riele-ter Laak,
 Dorpsstraat 12, 8171 BP Vaassen, 0578-571304.

Herrie om de beken

In de archieven van het landgoed Tongeren bevindt zich een bundel brieven, die betrekking heeft op een conflict dat de geërfden van Tongeren hadden met de heren Henricus Poll en Jacob 't Hoen, eigenaars van watermolens in Wissel en Zuuk. Alvorens de lezer deelgenoot te maken van deze onenigheid, zal ik in het algemeen iets vertellen over beken, sprengen en watermolens. Daarvoor haal ik eerst een passage aan uit een geschrift „Historia Fakti” van Nicolaas Wilhem Ardesch, die zich heeft ingespannen om het standpunt van Jan Hendrik Rauwenhoff, belangenbehartiger van de geërfden van Tongeren, te verdedigen.

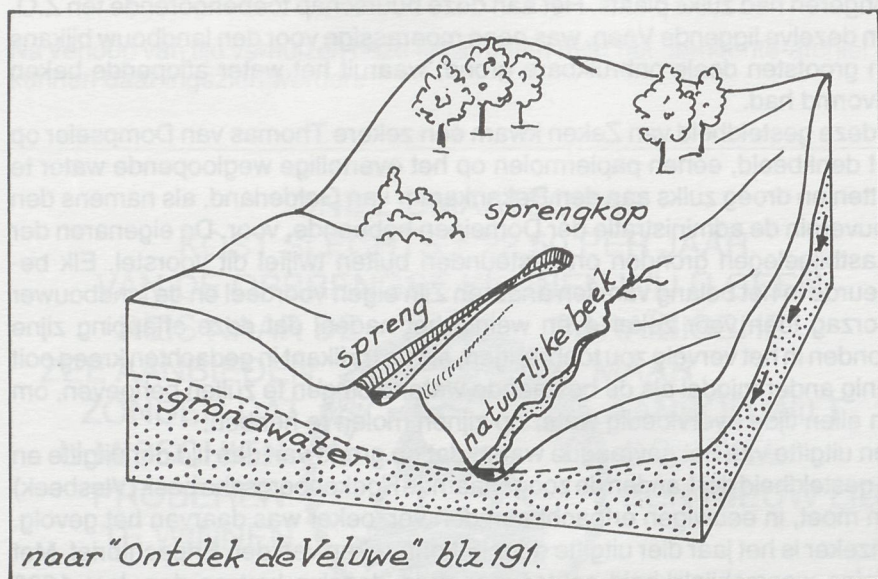
„De geschiedenis leert dat in vroegere eeuwen, zelfs nog omstreeks den Jare 1600, het grootste gedeelte der Veluwe een bij uitstek nat en met overtollig water vervuld land was en Dat de grondeigenaar zijne gronden door wallen en afweringen voor den toevloed van water moest vrijwaren, wilde hij zijnen oogst niet ten eenenmale onzeker stellen. Alstoen gingen vandaar schier dezelfde klagten over den overvloed als thans over het gebrek aan water op. Ook te Tongeren had zulks plaats. Het aan deze buurschap toebehoorende ten Z.O. van dezelve liggende Veen, was eene moerassige voor den landbouw bijkans ten grootsten deele onbruikbare grond, waaruit het water aflopende beken gevormd had.

In deze gesteldheid van Zaken kwam een zekere Thomas van Dompseleer op het denkbeeld, eenen papiermolen op het overtollige wegloopende water te zetten en droeg zulks aan den Rekenkamer van Gelderland, als namens den Souverein de administratie der Domeinen hebbende, voor. De eigenaren der naastbijgelegen gronden ondersteunden buiten twijfel dit voorstel. Elk bespeurde in het belang van den anderen Zijn eigen voordeel en de landbouwer voorzag toen voor zeker even weinig het nadeel dat deze aftapping zijne gronden in het vervolg zou toebrengen, als de trafikant in gedachten kreeg ooit eenig ander middel als de bestaande waterleidingen te zullen behoeven, om ten allen tijde overvloedig water op zijnen molen te hebben.

Een uitgifte van het gevraagde water, dat op grond van den tijd der uitgifte en de gesteldheid der Landen de zoogenaamde Koekenbergsche beek (Vlesbeek) zijn moet, in eeuwigen erfpacht aan den verzoeker was daarvan het gevolg. Onzeker is het jaar dier uitgifte door het ontbreken van den Erfpachtbrief. Met eenige waarschijnlijkheid echter mag men dezelve kort na den Jare 1600 stellen. Onder het aldus in erfpacht uitgegeven water kon dan ook voorzeker niets anders verstaan worden als het water dat zich van zelve uit de hoogere gronden ontlaste en natuurlijk zonder menschen toedoen afliep. Met andere woorden eene waterbron door de natuur gevormd en uit den schoot der aarde geworpen om de lager liggende landen te besproeyen of zelfs andere eindens nuttig te zijn: deze door menschelijke hulp naar plaatsen af te leiden waar

dezelve nuttig kan zijn is de bedoeling der acte van uitgifte. De menschelijke hulp behoefde geenszins aangebragt te worden om de loop des waters te bevorderen, want deze was door de natuur daargesteld. Immers hoogstens kan dezelve strekken tot het uit den weg ruimen van zand of andere voorwerpen, waardoor de loop mogt worden verminderd”.

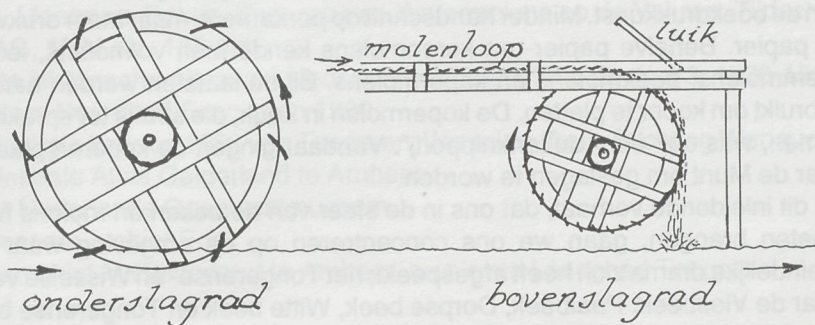
Het verhaal van Ardesch strookt niet met wat we lezen in de geschriften van J. D. Moerman en R. Hardonk, die op het gebied van beken, sprengen en watermolens autoriteiten genoemd mogen worden. Hardonk zegt: „De weinige natuurlijke waterlopen op de Veluwe kon men, op een enkele uitzondering na, geen ideale molenbeken noemen. Ze waren in hoge mate afhankelijk van de weersomstandigheden; in neerslagrijke tijden was de watertoevoer vaak te overvloedig, terwijl deze beken gedurende droge zomers dikwijls niet voldoende water leverden voor het doen draaien der raden. Geen wonder dat reeds in oude tijden de molenstichters getracht hebben zich van een meer regelmatige watervoorziening te verzekeren. Door het graven van sprengen en het leggen van nieuwe beken vonden zij een voor dit probleem afdoende oplossing”.

naar "Ontdek de Veluwe" blz 191.

We moeten dus niet te snel denken dat een stroompje, dat er bochtig en „natuurlijk” uitziet, een natuurlijke beek is. Ook in het Tongerense en Wisselse veen gaat het hoofdzakelijk om sprengenbeken: gegraven beken, soms voor een deel uit bestaande waterlopen, die worden gevoed door een gegraven bron, de sprengkop. Wanneer het alleen om een afwateringsbeek ging, dan was het voldoende om de beek regelmatig schoon te houden. Bij een molenbeek kwam meer kijken. Op zichzelf leverde de sprengenbeek een vrij regelmatige toevoer van water. Als er voldoende verhang aanwezig was, de beek door de natuurlijke afloop voldoende krachtig stroomde, dan kon een onderslagrad worden gebruikt. Daarbij werd het rad als het ware op de beek gehangen, waarna het water het aan de onderkant in beweging bracht. Dit lijkt op te gaan voor de situatie in Zuuk, waar in 1539 al sprake was van een waterkorenmolen op de Klaarbeek, die twee kilometer benedenstrooms van de molen in de Grift uitmondde.

Bovenstrooms kreeg men dat niet voor elkaar en moest het nodige graafwerk worden verricht om de beek “op te werken” teneinde een verval van omstreeks drie meter te creëren. Men leidde dan de sprengenbeek zoveel mogelijk horizontaal in benedenstroomse richting, waarbij waar mogelijk gebruik werd gemaakt van een iets hoger gelegen glooiing, waardoor minder grond hoefde te worden verzet. Bovenstrooms van de molen werd, als extra zekerheid, een stuwvijver of wijer aangelegd. Het water werd hierin ‘s nachts opgeslagen om overdag verzekerd te zijn van aanvoer op de molen. De molen had in dit geval een bovenslagrad, waar het water als een kleine waterval opviel om via een benedenvijver de weg stroomafwaarts te vervolgen.

Zo vrijblijvend en eenvoudig als hier geschetst ging het natuurlijk niet. Men had te maken met Markegronden of geërfde gronden en de boerrichter die opkwam voor de belangen ervan. Daarbij ging het om de grond, de goedkeuring om te graven en om een molen en huis te plaatsen. Het recht om het water te benutten - we lazten het al in verhaal van Ardesch - moest worden verkregen van de Gelderse Rekenkamer, die het beheer voerde over de Domeinen en de pacht ontving.

Molens werden gebruikt om energie te leveren waar zware arbeid moest worden verricht. In Wissel gold dit het papier maken en graan malen. Bij het proces van papier maken werden lompen tot pap gemaakt. Ter voorbereiding werden ze kapot gescheurd in zo klein mogelijke stukken. Dat was stoffig en ongezond werk, dat meestal door vrouwen en kinderen werd gedaan. Ook werd hiervoor wel de kracht van het waterrad gebruikt in een stof- of wrijf molen. Na dit voorbereidende werk werden de lompen in bakken verder fijngemaakt door grote eikenhouten hamers, die aan de onderkant van stompe ijzere messen waren voorzien. Zoals bij een motor de nokkenas klepstoters om beurten beweegt, bewoog hier een as met nokken de houten hamers. De bakken hadden een inhoud van zes kilo droge lompenknippers. Het fijnstampen duurde zes tot twaalf uur, waarna de brei naar een grote trog werd overgeheveld om in een volgende behandeling nog fijner te worden gemaakt. Uiteindelijk werd de brei, die we nu beter papierbrei kunnen noemen, in een grote kuip met water gemengd in een verhouding 20% brei, 80% water. Met een schepraam werden door de papiermaker vellen papier geschept. Daarop volgde een proces van drogen en persen en na drie dagen was het papier klaar om te worden bedrukt of beschreven.

Het papiermaken was in 105 na Chr. in China uitgevonden. De opkomst van de papierindustrie in de 15 eeuw in ons land was een gevolg van de uitvinding van de boekdrukkunst. Minder handschrift op perkament, maar meer drukwerk op papier. Behalve papier- en korenmolens kende men volmolens, leer- of zeemmolens, beekmolens en kopermolens. Bij de laatsten werden hamers gebruikt om koper te pletten. De kopermolen in Zuuk, die straks ter sprake zal komen, was ook een „duitenknipperij”. Vandaar gingen de koperen plaatjes naar de Munt om geslagen te worden.

Na dit inleidende verhaal, dat ons in de sfeer van de beken en molens heeft moeten brengen, gaan we ons concentreren op de omgeving waar het uiteindelijke drama zich heeft afgespeeld: het Tongerense- en Wisselse veen, waar de Vlesbeek, Paalbeek, Dorpse beek, Witte beek en Tongerense beek stroomden die, met uitzondering van de Dorpse beek, verder stroomafwaarts de Klaarbeek vormden. In de kaart is de situatie van diezelfde periode weergegeven: rond 1825. Wanneer we benedenstrooms aan de Klaarbeek beginnen treffen we in Zuuk een korenmolen en een kopermolen aan. In 1811 kocht Jacob 't Hoen, koopman in Amsterdam, beide molens van Jan Baptist Haack. In zijn oorspronkelijke vorm was de kopermolen een waterkorenmolen,

die al in 1539 bestond. Verder stroomopwaarts treffen we in Wissel vier molens, die in 1823 alle eigendom waren van Henricus Poll:

- een waterkorenmolen in pacht bij Dirk Witteveen;
- twee vijfbaks waterpapiermolens, waarvan de noordelijke in gebruik bij Daniël Jonker, schoonzoon van Poll en de zuidelijke bij Jan Jonker, zoon van Aart Jonker en Annetje Poll. De zuidelijke molen was gebouwd als papiermolen door Caspar Weijdeman in 1615, de noordelijke ruim dertig jaar later als korenmolen. Beide molens hadden het gebruik van de stof- of wrijfmolen, waarin de lompen een voorbereiding ondergingen;
- tenslotte de Achterste molen, een vierbaks waterpapiermolen, in gebruik bij Klaas uit de Boogaard en in 1711 gebouwd door Bernt Janssen en Lucas Coldewey.

In een volgend artikel zullen we zien welke ontdekking Peter Goossens van Tongeren deed op 23 augustus 1821.

Literatuur en bronnen:

S. Dijkhuizen en H. Schimmel, *Ontdek de Veluwe*, uitgave IVN en Vara, 2^e druk 1981.

R. Hardonk, Koornmullenaers, Pampiermaeckers en Coperslaghers, *Historisch Museum Moerman*, Apeldoorn 1968.

Prof. Dr. M. W. Heslinga e.a., *Nederland in kaarten*, hoofdstuk 46, drs. T. Stol, *Werken op de Veluwe*, Zomer en Keuning.

G. S. van Lohuizen, W. Terwel en F. Zandstra, *Epe en Oene 800 jaar*.

M. J. de Man, *Topographische kaart van de Veluwe en Veluwe-Zoom 1802-1812*, Canaletto-Alphen aan den Rijn 1984.

H. Menke en E. de Vries, *Het Eper bekenpad*, uitgave van de Stichting tot behoud van de Veluwse sprengen en beken.

J. D. Moerman, *Beken, Sprengen en Watermolens op de Veluwe*, Tijdschrift KNAG, 1934 blz. 167-206.

Grote Historische Atlas van Nederland, schaal 1:50 000, deel 3, 1830-1855, Wolters-Noordhoff Groningen 1990.

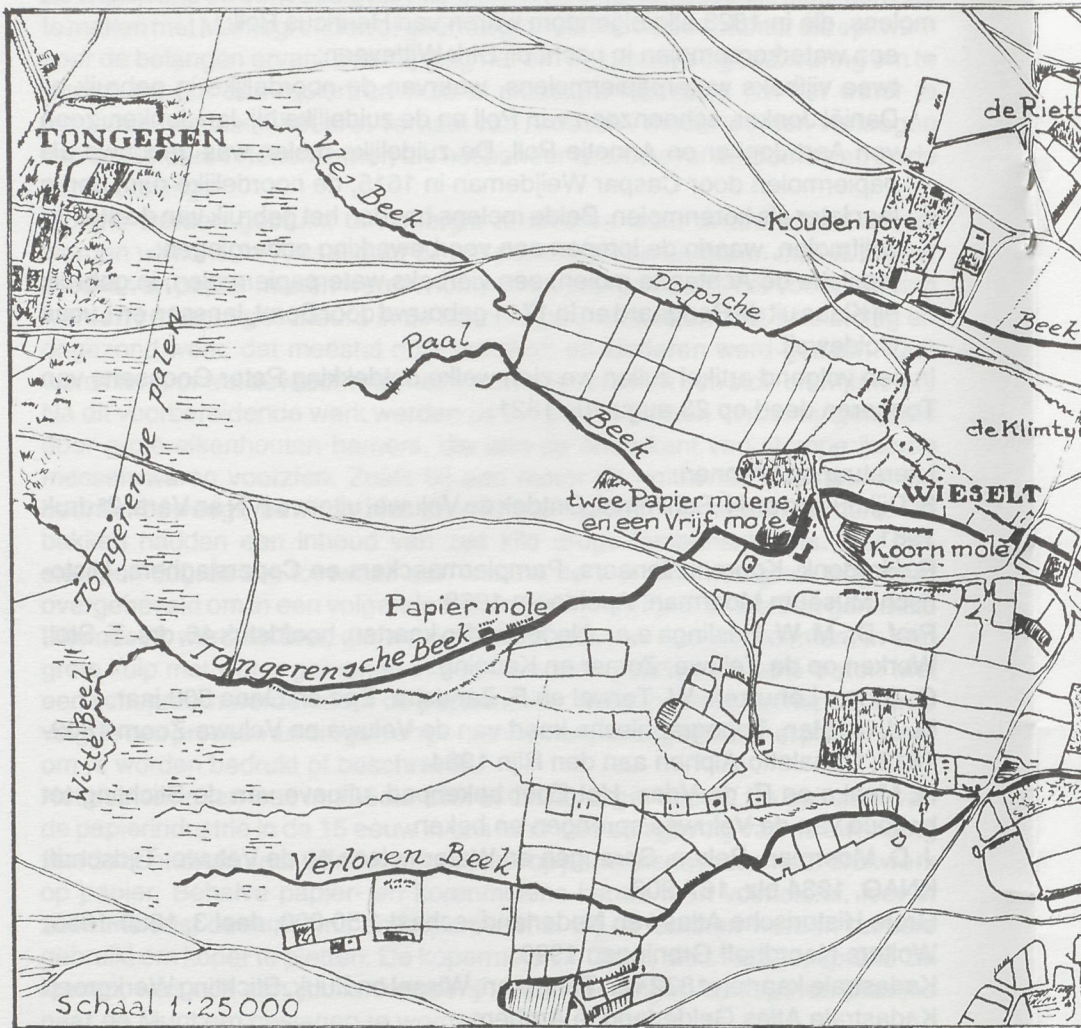
Kadastrale kaarten 1832 van Tongeren, Wissel en Zuuk, Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland te Arnhem.

Gids Nederlands Openluchtmuseum.

Gemeente-archief Epe.

Rijksarchief in Gelderland te Arnhem, archieven Landgoed Tongeren.

Met dank aan de heer W. Terwel, die als vraagbaak zelden een antwoord mist.

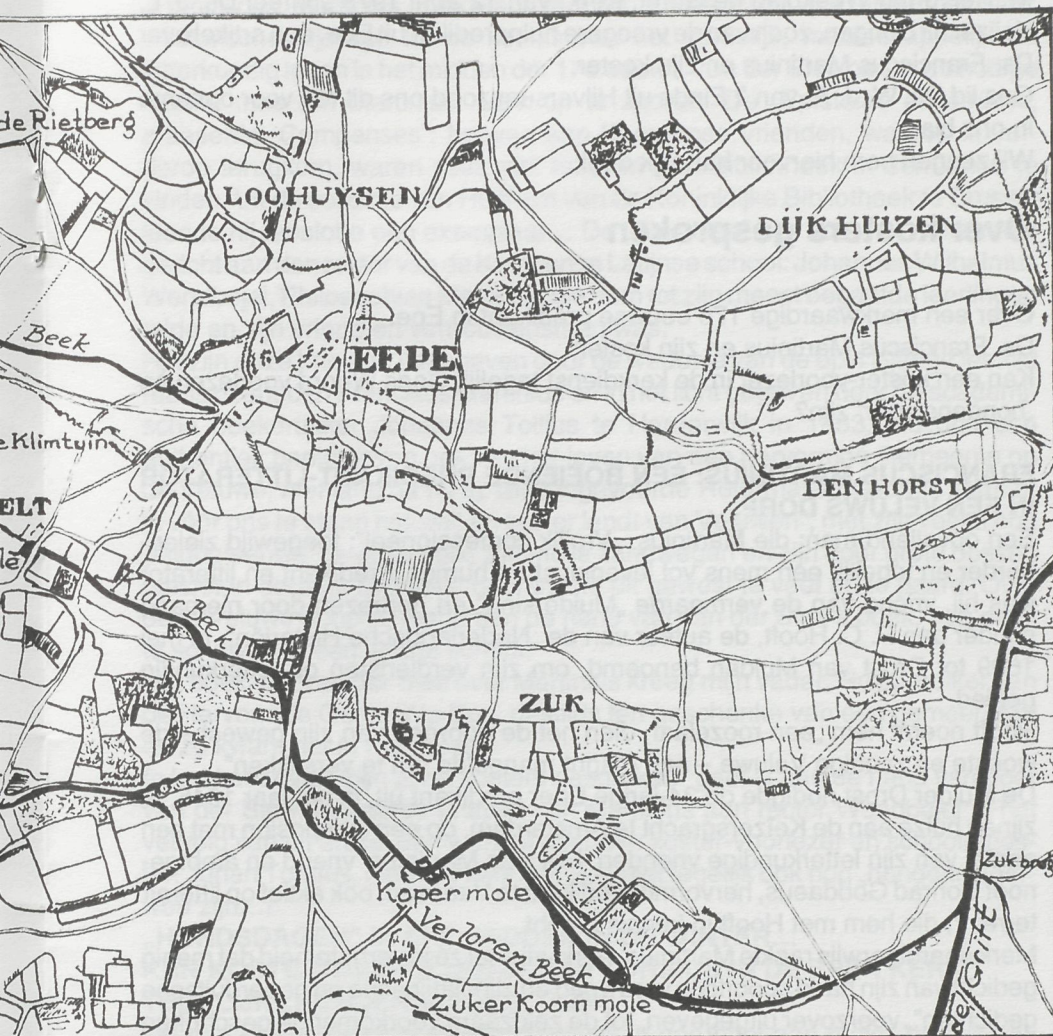

Schaal 1:25000

De basis van dit kaartje is overgenomen van de Topographische kaarten 25-32 en 33, verkend in 1811 en 1812. Voor de ligging van beken en molens:

1. de Kadastrale kaarten Epe en Oene, sectie T, bladen 1, 2 en 3, verkennd in 1811 en 1812.
2. de Grote Historische Atlas van Nederland, deel 3, schaal 1:50000, bladz. 10-11.

De loop van de Dorpsche Beek is die volgens het kaartdeel op bladz. 10 terug te vinden, maar zou de waterloop kunnen zijn die langs de Kloostervliet West naar Oost lopend voor de Oosten Kloithoven. Het Beekstuk tuss...

De kaart van de Veluwe en Veluwe-Zoom door M.J. de Man, bladen
 en molens werden mede geraadpleegd

verkend ± 1820. Ter beschikking gesteld door de Werkgroep Kadastrale
 Atlas Gelderland 1835
 blz 59, verkend in 1848.

op blz 59. De oude loop op de kaart van de Man is niet duidelijk
 de Klimtuin gaat. In de kaart van 1811 komt er geen beek van
 k tussen Paalbeek en Klaarbeek werd wel Molenbeek genoemd.

In „Hervormd Weekblad de Geref. Kerk” van 12 april 1979 schreef Ds. J. L. Keijzer uit Dongen, zoon van de vroegere hulpprediker uit Epe, een artikel over Ds. Franciscus Martinius en zijn koster.

Ons lid Ds. W. J. A. van 't Einde uit Hilversum zond ons dit toe voor opname in ons blad.

Wij zeggen hem hiervoor hartelijk dank.

Over kosters gesproken

Over een merkwaardige 17e eeuwse predikant in Epe:

Ds. Franciscus Martinius en zijn koster:

Kan een koster-voorlezer in de kerkdienst tegelijk Gods Woord voorlezen en „hondenslager” zijn?

FRANCISCUS MARTINIUS: EEN BOEIENDE PREDIKANT-LITTERATOR IN EEN VELUWS DORP.

Een opvallend man: die Martinius. „Vrolijk confessioneel”: toegewijd zielenherder en tegelijk een mens vol levenslust en humor. Predikant en litterator was hij, vriend van de vermaarde „Muiderking” en geprezen door niemand minder dan P. C. Hooft, de auteur van de „Nederlandsche Historiën”, in mei 1609 tot Drost van Muiden benoemd, om zijn verdiensten op letterkundig gebied.

Hooft noemt hem „een roozelaar, dien het de doornen van zijn gewest – de woeste en zandige Veluwe – aan magt mangelde om te verstikken”.

De Muider Drost nodigde de 34-jarige Eper predikant uit, in het jaar 1645, te zijnen huize aan de Keizersgracht te Amsterdam, op een symposion met een aantal van zijn letterkundige vrienden. Het was Martinius' vriend en ambtgenoot Conrad Goddaeus, hervormd predikant te Vaassen, ook actief op litterair terrein”, die hem met Hooft in kennis bracht.

Merkwaardigerwijs raakte Martinius' werk vrij snel zó in vergetelheid dat menig gedicht van zijn hand spoorloos verdween en zijn „latijnsche en nederduitsche gedichten”, voorzover uitgegeven, tot de zeldzaam voorkomende geschriften ging behoren. Ook zijn „Epistolae ad amicos praesertim Campenses”: „Brieven aan Kampense vrienden”, gebundeld in een boek, deelden dit lot.

EEN STUDIE OVER MARTINIUS' LEVEN:

HET BOEK VAN DE DEVENTER PREDIKANT J. C. VAN DER SLEE.

De Deventer hervormde predikant J. C. van der Slee werd rond de eeuwwisseling zó geboeid door het leven van de Eper collega uit de 17e eeuw, op hem opmerkzaam gemaakt door de hoogleraar B. J. Lintelo Baron de Geer van Jutphaas te Utrecht, dat hij er een uitvoerige studie aan wijdde. In 1904 verscheen van zijn hand, bij de uitgever Ch. Dixon te Deventer, een rijk gedocumenteerd boek over de veelzijdige herder en litterator uit Epe, getiteld:

„Franciscus Martinus, predikant te Epe, 1638-1653". De ondertitel luidt: „Historische bijdrage tot de kennis van het kerkelijk, maatschappelijk en letterkundig leven in het midden der 17e eeuw". Van der Slee had er de nodige moeite mee om Martinus' werk op te sporen. De „Epistolae ad amicos, praeserfim Campenses": brieven aan Kampense vrienden, waarop ik verderop terugkom, waren zelfs niet meer in één Bibliotheek in den lande te vinden. Uit de collectie van Hulthem van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel leende hij tenslotte een exemplaar... De „Epistolae" zijn voor het merendeel gericht aan den rector van de Kampense Latijnse school: Johannes Wilhelmus Wendbejel, Philosophiae Magister, die hem tot zijn meest begaafde leerlingen telde en zijn vriend en vertrouwensman was.

Het zijn deze brieven, uitgegeven door de weduwe van de op 41-jarige leeftijd reeds overleden Franciscus Martinus en in het licht gegeven door de academische boekdrukker Johannes Tollius te Harderwijk in 1653, die ons een authentiek beeld geven ook van het leven van een hervormde Gemeente op de Veluwe, niet lang na de in 1592 ingevoerde Reformatie. Kleurrijk komt er in vóór ons te staan het „wilt en bijster landt van Veluwen", met zijn veelal nog „Middeleeuws" levende volk, zijn mulle zandwegen en zijn door grote bossen omsloten dorpen. Martinus doorkruiste dit gewest te voet en te paard. Over déze Veluwe hoop ik, mede aan de hand van van der Slee's boek, nog eens te schrijven in een aparte schets.

Het boek van van der Slee over Martinus kreeg mijn vader, Hulpprediker van de Hervormde Gemeente Epe, destijds ten geschenke van een gemeentelid en zo kwam het in mijn bezit.

In het kader van mijn „over kosters gesproken" geef ik aan de hand van door van der Slee geciteerde brieven van Martinus aan rector Wendbejel in het vervolg van dit artikel een verhaal over een koster-voorlezer en schoolmeester: Johan Torsius, die in de kerk van Epe niet tegelijk ook nog „hondenslager" wou zijn...!

„HONDS DAGEN" IN EPE: MIDDEN IN DE WINTER...

KAN KOSTER-VOORLEZER JOHAN TORSIUS IN DE EPER KERK TEGELIJK „HONDENSLAGER" ZIJN?

Op een kostelijke wijze schrijft Martinus in een brief aan rector Wendbejel, over een „kerkelijke hondengeschiedenis" in zijn Gemeente, die op een „rel" dreigde uit te lopen.

Honden onder de kerkgangers... 't was blijkbaar een heel gewone zaak 's Zondags in Epe. Daar komen ze binnen: de deftige rekels van de adellijke families uit 't kasteel „de Quickborn" en de havezathen, jachthonden, huis-honden-bastaarden, die wij vandaag zouden tellen tot het ras „Heinz Cock-tail"... De eerzame kostervoorlezer, tevens schoolmeester Johan Torsius ziet ze met zorg de kerk in stappen. Zullen ze zich in de dienst rustig houden? Zal de trotse rekel van heer van Domselaer hem weer aanblaffen terwijl hij de wet aan den volke voorleest? De koster neemt het niet meer: in de dienst ook nog hondenslager te moeten zijn...

Zó ontstaat een „kwestie”: de koster vindt meppen uitdelen aan honden en hondjes, in de Eredienst nog wel, onverenigbaar met zijn ambt. Anderen in kerkeraad en Gemeente vinden dat Johan het nog niet zo slecht doet en willen hem „gewoon” laten doorgaan met het slaan van de honden, als dat nodig is, in de kerkdienst...

MARTINIUS ZELF AAN HET WOORD IN ZIJN BRIEF AAN DEN RECTOR.

Ik laat u lezen wat Martinius zelf over de Eper hondenhistorie schrijft aan zijn vriend de Kamper rector: „Gisteren: twee dagen vóór kerstmis, anno domini 1640, hadden wij hier een zeer plechtige vergadering over een hondenkwestie bij ons. Want onze koster wil geen Cynicus (hondenslager) zijn, omdat hij zich voor een Diogenes houdt en meent dat het eene en het andere baantje niet in één persoon bij elkaar passen. Sommigen van ons wilden daarom, om aan die oneenigheid een einde te maken, dat de honden geheel buiten het kerkgebouw gesloten zouden worden, zoals God buiten den hemel. Anderen daarentegen, den koster meer welgezind, zeiden dat dezelfde persoon, zonder aanstoot en ergernis te geven, Gods Woord niet kon voorlezen en de honden uit de kerk jagen. Want als het een en ander weer tegelijk moest gebeuren omdat de honden den koster aanblaften wat dan? Moest hij dan met den Bijbel te keer gaan? Namens de Classis was ook de predikant van Vaassen: Conradus Goddaeus aanwezig.

Onze kerkmeesters waren op geenerlei wijze er toe te bewegen, om uit de publieke inkomsten één enkele penning te geven voor de aanstelling van een afzonderlijk persoon, die deze zorg op zich zou nemen, deels omdat dit tegen de gewoonte van de Veluwe zou zijn, waar nergens dit baantje van het kostersambt gescheiden was, zelfs niet daar, waar de inkomsten meer dan 1000 daalders 'sjaars bedroegen, deels omdat dan de kleinere kosters te Vaassen en Oene het voorbeeld van Epe zouden willen volgen. En dat nog wel, terwijl onze doodgraver, alias Charon, die zorg voor de honden op zich wilde nemen voor een matig sommetje en jaarlijks een paar nieuwe schoenen, die onze koster van een deel van zijn loon wilde bekostigen.

Toen, wat de kwestie zelve betrof, nader gevraagd werd of een koster, met behoud van de eer van zijn ambt, hondenslager kon zijn, was het oordeel der meesten bevestigend. Als een predikant op het schavot of onder de galg met den beul in aanraking komt om een boosdoener te vertroosten, of als een geneesheer zijn vingers en zijn neus steekt in de uitwerpselen en de urine van zieken... zouden dan die ambten daardoor onteerd worden. Zo zeide men op de vergadering”.

MARTINIUS KONDIGT EEN „HONDENEDICT” AF VAN DE KANSEL; ZAL HIJ ZIJN VAASSENSE COLLEGA VRAGEN OM DE HUID VAN ZIJN HOND: OM DIE VOOR DE KERKDEUR VAN EPE OP TE HANGEN...?

„Om kort te gaan” – zo vervolgt de predikant in zijn brief – „nam ik tenslotte op mij om van den kansel openlijk het navolgende honden-edict plechtig af te kondigen: Dat niemand voortaan groote of kleine, jacht- of huishonden of enige

rekels in de kerk mede mocht brengen, op straffe van arbitraire veroordeling! En nu zult gij wellicht lachen, om 't geen ons doet klagen, dat wij midden in den winter hondsdagen hebben”.

Hoezeer Martinius met de hele zaak een loopje nam blijkt uit wat hij schrijft over de plannen van collega Goddaeus te Vaassen met zijn hond. „Hij heeft het plan om zijn rekel wegens diens vele euveldeeden dood te schieten en te laten villen en van zijn vel een paar nieuwe handschoenen te laten maken. Maar wij zullen hem misschien verzoeken om die afgestroopte huid te geven aan òns om die voor de kerkdeur op te hangen, ten einde alle honden door zulk een droevigen aanblik af te weren”. Want wij zijn nog niet eens barmhartig genoeg om aan die blaffers een eerlijke begrafenis te geven, zoals veel goedge mensen wel gedaan hebben. Nog onlangs begroef onze beste pastor zijn gestorven hondje tusschen de bloemen in zijn tuin en haalde hij op klagende toon de woorden uit Vergilius aan: „'t ruikt hier naar honden!” (Odora canem vis!) En zo ziet gij: „'k Meng onder al mijn zorg een dosis vroolijkheid, om onder ied'ren last de schouders kloek te zetten”.

MARTINIUS MAAKT HET OP DE TWEDE KERSTDAG IN VAASSEN'S KERK MEE HOE EEN DIAKEN DE STOK VAN ZIJN KOLLEKTEZAK, SLAANDE NAAR EEN HOND, KAPOT SLAAT. EEN VOORBEELD VOOR DEN EPER KOSTER?

Martinius preekt een paar dagen na de Eper vergadering over de hondenkwestie, op de tweede Kerstdag, in Vaassen, ruilend in de drukke Kersttijd met zijn collega Goddaeus aldaar. Toen een diaken, onder de preek, de kerk rondging om de liefdegaven in te zamelen, sloeg hij met zoveel kracht naar een hond, die tegen hem gromde, dat de steel brak en hij verder alleen slechts het zakje aan de mensen kon toereiken. Martinius, die ook dit lachverwekkend geval aan Wendbejel schreef, voegde er aan toe: „Ik wilde wel dat onze koster dat godvruchtige voorbeeld eens gezien had; misschien zou hij, door zooveel ijver geprikkeld, wat minder een Diogenes en wat meer een Cynicus willen zijn”.

KOSTER JOHAN TORSIUS BRENGT DE „HONDENKWESTIE” VOOR DE CLASSIS.

„De bewuste koster” – zo verhaalt Van der Slee in zijn boek – „moest voor zijn onwil om tegelijk als hondenslager te fungeeren, boeten. Hij wendde zich in 1641 tot de E. Classis, die den 25sten en 26sten Mei te Hattem vergaderde, met het verzoek om ten zijnen gunste werkzaam te willen zijn, maar deze „verstont dat hem haere recommandatie daer toe niet nodigh noch vorderlijk sou sijn”. Hij bleef echter doleeren. De Ambtsjonkers, Schout en Erfgenamen toch schijnen geen ander middel geweten te hebben om den verwaanden man naar hun hand te zetten, dan door hem „merckelijk in sijn schoolgagij te verkorten”. Uit hoofde van dezen vrij arbitrairen maatregel en omdat hij „in den dienst der kosterije niet wel tot het uijt drijven der honden kon voorstaen”, wendde hij zich andermaal met zijn beklag tot de Classis, die van 31 Mei tot

3 Juni 1642 in zijn woonplaats Epe samenkwam, waarop deze alsnu goed vond: „sulx noch eenmael te onderleggen bij de WelEd. Jonker Scholtes ende Erfgenamen” om hierin te voorsien”, – de Classis had dus blijkbaar tusschentijds nog wel iets ten” gunste van Johan Torsius beproefd, – „of andersins dat de koster sijn kosterije resignere, mits conditie dat hij gerestitueert worde in sijn volle tractement der scholen”. (Acta Classis 1642, Art. 26).

„Wat echter de afloop der zaak geweest is, vond ik niet vermeld” – zo besluit van der Slee zijn verslag van de Eper hondenhistorie...

EEN „KLUCHTIG EN ZINRYK DEUNTJE” VAN PREDIKANT MARTINIUS OVER ZIJN KOSTER.

Een aantal van Martinius’ „Latijnsche en nederduitsche gedichten” plaatst van der Slee in zijn aan de Eper predikant gewijde boek, op de laatste bladzijden. Van de „Negen kluchtige en zinrijke deuntjes”, los van toon en toch pittig en puntig, behorend tot Martinius dichtwerk, neemt hij er één op. Martinius wijdde het aan” zijn koster en plaatste er als motto boven de spreuk: „Nitimur in vetitum semper cupimusque negata”. Vertaald luidt die latijnse zegswijs: „Wij streven naar ’t verbodene en begeeren wat ons werd onthouden”. Het puntdicht volgt hier: „Jan was baldadigh op de straet, Hij stelt de banken waar hij gaet; en of dit was een lelijk werk, Noch wiert hij koster van de kerk. Nu hij de bancken” stellen” magh. Stelt hij de pijpen al den dagh; Ik weet voor hem geen beter raet, Dan dat hij voort na ’t orgel staet”.

Over kosteren gesproken...!

Dongen (N.Br.), J. L. Keijzer.

„Carpe Diem Meminisse Juvabit”

Een welbestede dag, het herdenken een genoegen.
Eerbeek, 3 juni 1948.

Dit opschrift siert een gestencild verslag dat mij ter hand werd gesteld door ons medelid, de heer R. Smit te Epe, en waarvan ik een samenvatting van de inhoud wil geven...

Het betreft hier, zoals wij in het Veluws Nieuws van 8 juni 1948 kunnen lezen, „Een nuttige excursie”. De voorbeeldige en vruchtbare samenwerking, die in de gemeente Epe is waar te nemen tussen de raadsleden onderling zowel als

tussen deze en de ambtenaren, wordt op merkwaardige wijze gedemonstreerd door een interessante excursie, die zij donderdag gezamenlijk hebben gemaakt.

Het overgrote deel der raadsleden en het personeel van het gemeentehuis en het gebouw van gemeentewerken hebben die dag een bezoek gebracht aan de Volkshogeschool „t Huis te Eerbeek”, tot het houden van een studieconferentie.

De lijst van deelnemers vermeldt de Burgemeester Dr. I. N. Th. Diepenhorst en de gemeentesecretaris A. v. d. Roest. Verder twee wethouders, 10 raadsleden en 32 personeelsleden, waaronder de maatschappelijk werkster en 7 dames met als beroep schrijfster-typiste.

Het tijdstip van vertrek per autobus vanaf het Marktplein te Epe is met zorg gekozen, namelijk 9.00 uur, zodat de deelnemers niet te overhaast het bed uithoeven. Als extra service kunnen de deelnemers uit Emst en Vaassen bij de O.L. scholen in deze plaatsen instappen.

Dat het wel en wee van deze dag zo keurig in een verslag is te boek gesteld, danken wij aan Dr. G. E. Windemuller uit Vaassen, die als raadslid deze excursie meebeleefde en op eigen initiatief als verslaggever fungeerde.

Nu werden er aan de deelname wel voorwaarden gesteld. Een bijdrage in de buskosten wordt niet gevraagd, maar al zijn er inmiddels drie jaren verstreken sinds ons land bevrijd werd, zonder distributiebonnen gaat het nog niet. Het programma vermeldt dan ook het verzoek van de leiding van de Volks-

Dr. G. E. Windemuller uit Vaassen.

hogeschool om per deelnemer mee te nemen: een broodbon van 200 gram, 50 gram boter, een vleesbon, een melkbon, iets suiker, thee of koffie.

Na een tocht van drie kwartier komt het gezelschap in Eerbeek aan. Na aankomst worden er twee groepen gevormd en nu gaat men onder deskundige leiding van de directeur der school en de beheerder van huis en „ommelanden” het huis en het omliggende park bezichtigen. Daarna volgen een meer officieel welkom, maar voordat het zover is moeten eerst de stoelen die aan de lange tafel met de rug naar de hoofdtafel staan omgekeerd worden. Nu volgt er een geestdriftige uiteenzetting van de wijze van werken van deze Volkshogeschool. Er worden geen colleges gegeven maar levenslessen over voornamelijk sociale vraagstukken. Ondertussen komt er koffie op tafel en worden liederboekjes uitgedeeld. Met gezamenlijk zingen wordt de stemming op peil gebracht. Als wij de verslaggever mogen geloven heeft iedereen flink meegedaan met het zingen van de mooie en populaire liedjes en waarbij één der Vaassense dames zich in het bijzonder duchtig en deugdelijk weerde. Na een tweede kopje koffie is het woord aan Dr. Hornstra, directeur van de stichting Gelderland voor Maatschappelijk werk. Hij houdt een causerie over, hoe kan het ook anders „Maatschappelijk Werk”.

Dan is het aanpakken geblazen. Ook bezoekers moeten corvee-diensten verlenen en allen inclusief de Burgervader laten zich niet kennen. Dr. Windemuller heeft in zover geluk dat verslaggever niet samengaat met aardappelschillen. Hij zelf vindt dat dit ook een geluk voor de deelnemers is, want bij het proefschillen was zijn resultaat bijna vierkante aardappels. De gemeentesecretaris presteert het 4½ minuut bezig te zijn met het schillen van één aardappel. Of hij er toen nog ogen in had laten zitten vermeldt het verslag niet, wel dat van de schaal nog menig oog de deelnemers toekeek. Na de discussie, die volgt op de lezing van Dr. Hornstra, worden goedbelegde boterhammen naar binnen gewerkt.

Dan zijn de gemeente-Epenaren wel aan een partijtje voetbal toe. Twee elftallen, 28 man in totaal, vangen de strijd aan. Wethouder Kwakkel begint al goed en kwakt in een modderplas. Er wordt fanatiek gespeeld met als gevolg dat raadslid J. H. van Laar en commies 2e klasse J. H. Mutinga het strijdtoneel met een verstukte voet moeten verlaten. De eindstand van de wedstrijd is 2-1, maar of de winst naar elftal Noord of elftal Zuid gaat vermeldt de verslaggever niet, wel dat er nog het nodige aan techniek en tactiek ontbreekt. Oefenen, trainen heren is dan ook zijn advies.

Een kopje thee wil er na zo'n zware wedstrijd wel in.

Na nog eens weer te hebben gezongen houdt de heer Pannekoek een inleiding over de geschiedenis van de Volkshogeschool.

Nu is het woord aan de heer K. C. van Nes en volgt een uitvoerige lezing over het onderwerp „Enige beschouwingen over Heemschut, groenverzorging en groenvoorziening in de gemeente Epe”. Vooral door de actualiteit van enige vraagstukken, die voor de gemeente Epe van het grootste belang zijn heeft de lezing de bijzondere interesse van burgemeester en raadsleden.

De warme maaltijd, aardappelen, runderlapje met sla en havermout toe is een waardige afsluiting van de dag.

Burgemeester Diepenhorst spreekt zijn grote dank uit voor de ondervonden gastvrijheid en de leerrijke en schone dag van kameraadschap, die zij in deze sfeer hebben mogen doorbrengen.

Tot besluit wil ik verslaggever Dr. Windemuller laten afsluiten:

„En zo moest deze dag weer eindigen. Wij wachtten nog even op de laatste corveeërs, die trouw de hulp boden bij de afwas, om dan de invaliden in te schepen en onze zitplaatsen in auto en bus weer in te nemen; ook de „chauffeurs” verdienen onze dank, die een drukke dag nog met hun zorgen voor het transport moesten uitbreiden, en, naar wij hoorden, werd onze huiselijke haard in de daartoe zich lenende bus onder het traditionele gezang na in alle opzichten geslaagde uren, veilig bereikt.

De herinnering aan al het doorgemaakte zal nog zeer lang levendig blijven, ik vermoed, bij allen evenzeer als bij ondergetekende, G. E. Windemuller”.

W. Terwel.

In het verslag van Dr. Windemuller is ook een korte inhoudsweergave opgenomen van de rede van de heer K. C. van Nes over: „Enige beschouwingen over Heemschut, Groenverzorging en Groenvoorziening in de gemeente Epe”. Het is interessant na 48 jaren eens terug te zien op de mening van de heer Van Nes.

„De heer Van Nes begint zijn inleiding met te wijzen op het belang van de aanwezigheid van bossen in de gemeente, zowel voor het klimaat, als voor recreatie, houtproductie e.d.

In verband hiermede wordt er op gewezen om de schoonheid van verschillende delen, zoals Tongerseberg, Tepelberg en Gortelseberg veilig te stellen, als ook de heidevelden bij Vaassen en Emst, welke archeologische betekenis hebben. Tevens wordt aanbevolen het kasteel De Cannenburgh te Vaassen uit particuliere handen te krijgen en als gemeenschapsbezit te laten voortduren.

Ten aanzien van de zomerhuisjes en keten stelt de heer Van Nes een vijftal vragen, welke gezien de latere discussie de uitzonderlijke aandacht trekken van de heer Aalt van Vemde.

Ook de kippenhouderijen hebben weinig waardering in de ogen van de inleider, die het natuurschoon stelt boven de producten, welke een kip gewoonlijk pleegt voort te brengen.

Het landbouwgebied der gemeente heeft voorts de belangstelling van de heer Van Nes, waarbij beplanting in Oene en Zuuk onder de loupe worden genomen. Minder goed komt de waardering van de beplanting van de landerijen te Emst en Vaassen er af, alwaar nog veel gedaan dient te worden: waarover de heer G. Bibo na afloop enige nadere vragen stelt. Om het overschot aan arbeidskrachten in het „Oenenseland” en de daarmee samenhangende verkaveling op te lossen wordt voor Oene geadviseerd een indus-

trie, welke uitsluitend betrekking heeft op de landbouw, terwijl de overige industrie te Vaassen bestendig kan blijven, daar Vaassen minder natuurschoon biedt.

Vervolgens worden nog enkele opmerkingen gewijd aan de beplanting van wegen. In het kort haalt de heer Van Nes de betekenis van de nieuwe autosnelweg Apeldoorn-Zwolle aan, waardoor rust, landelijkheid in de dorpen Epe, Emst en Vaassen blijft bestaan en de twee voornaamste bestaansbronnen: het vreemdelingenbezoek en de landbouw gewaarborgd blijven. Zware industrie is daarom voor Epe uit den boze.

Ook de bebouwing dient met vaste hand te worden geleid, daar natuurschoon vaak als aanleiding tot vestiging wordt aangegrepen.

De heer Van Nes hijst in dit verband de stormbal en roept het gemeentebestuur een „weest op Uw hoede” toe. De zorg voor natuurschoonsfeer van landelijkheid mag niet verloren gaan.

Voorts wordt geschetst de betekenis van het uitbreidingsplan, waarbij ook enkele wenken worden gegeven voor het ontwerp onder andere voor bouw van woningen, kerken, scholen, garages en dergelijke, terwijl aan de groenvoorziening bijzondere aandacht moet worden besteed, daar groen het dorp Epe als 't ware moet doorweven.

Verder wordt de wegeaanleg bekeken, waarbij de zogenaamde „rustieke” wegen, zoals aanwezig bij het Sweerts de Landaspark worden aanbevolen, terwijl nuttige wenken worden gegeven voor de aanleg van sportterreinen en speelvelden, waarbij ook de begraafplaatsen niet worden vergeten.

De zuivere landbouwgebieden als Oene, Zuuk en Emst worden hierna uit het oogpunt van uitbreidingsplan bezien; waarbij vooral voor Emst een redelijke oplossing gevonden moet worden in verband met de lintbebouwing langs de grote weg.

Hierna wordt het dorp Vaassen onder de loupe genomen, alwaar de industrie een hoofdrol zal spelen. Tevens dient de nieuwbouw van arbeiderswoningen te worden aangegeven.

Tenslotte wordt in het kort het plan in hoofdzaak besproken, waarbij de handhaving van natuurreservaten wordt aanbevolen; het streven van het gemeentebestuur om het natuurschoon in stand te houden en te bevorderen, wordt geprezen.

Met de wens, dat dit streven moge slagen en dat Epe tot in lengte van dagen bekend zal blijven als de schone gemeente, die het nu is, besluit de heer Van Nes zijn interessante lezing.

De bovenvermelde K. C. van Nes was tuinarchitect. Hij ontwierp een uitbreidingsplan voor Epe dat de volgende wegen omvatte: Heuvellaan, Wildforstlaan, Quickbornlaan, Willem Tellstraat, Lohuizerweg, Polweg en Weemeweg. Naar hem werd genoemd het K. C. van Neslaantje, dat loopt van het Sweerts de Landaspark naar de hoek van de Willem Tellstraat en de Lohuizerweg.

Inhoud

Koning Willem I op Het Loo door W. Terwel	1
Uitnodiging	2
Voor u gelezen... door D. te Riele	3
Herrie om de beken door J. Kreffer	5
Over kosters gesproken door J. L. Keijzer	12
„Carpe Diem Meminisse Juvabit” door W. Terwel	16

